УДК 7.036/.038 + 7.078 + 069.5] (477) : 008-042.65
DOI https://doi.org/10.32782/uad.2023.6.7

Мельничук Людмила Юріївна,
кандидат мистецтвознавства, доцент,
доцент кафедри теорії і історії мистецтв
Харківської державної академії дизайну і мистецтв
ORCID ID: 0000-0002-1504-1425
ludmel11@ukr.net

ДЕКОЛОНІЗАЦІЯ УКРАЇНСЬКОГО МИСТЕЦТВА ТА КУЛЬТУРНА ДИПЛОМАТІЯ

У статті розглянуто актуальну проблему деколонізації українського мистецтва. Останнім часом значно зросла кількість висловлювань на тему російського впливу на кожну сферу культурного життя України. Слова «м'яка сила», «культурна експансія», «апропріація», «деколонізація мистецтва» тепер на слуху не лише фахівців. Привласнення росією українських пам'яток, імен (на сьогодні ще й вивезення творів із музеїв із тимчасово окупованих українських територій) відбувалось постійно й набуло великих масштабів. Завдяки нинішній активності до української культури повертаються мистці, які мають українську ідентичність і на яких українське мистецтво мало вплив, або вони впливали на художні процеси в Україні. Насамперед ці процеси стосуються мистецтва авангарду в Україні і мистців К. Малевича, Д. Бурлюка, О. Екстер, О. Архипенка, В. Татліна, О. Богомазова та інших, які в музейних інституціях світу об'єднані під брендом «російський авангард». Окреслено тенденцію і наведено приклади змін у визначенні приналежності мистців до української культури (MoMA, Стеделік-музей, Метрополітен, MoMA)

Українська спадщина перебуває в евакуації під час російсько-української війни. Її не можна побачити в Україні (більшість музейних експозицій зачинені), але з нею знайомляться у світі. Розглянуто різноманітні акції, проекти, виставки, перформанси за кордоном, які проводилися з часу повномасштабного вторгнення росії. Низка таких заходів організована зусиллями українських мистців, кураторів, музейників за сприяння зарубіжних інституцій (проекти на Венеціанському бієнале, виставки «В епіцентрі бурі: Модернізм в Україні 1900-1930-х років», «Калейдоскоп історій. Українське мистецтво 1912–2023» та інші), низка проектів проводилася закордонними кураторами з власної ініціативи на знак солідарності з українським народом.

Фактологічний матеріал статті підібрано переважно на основі особистих вражень від ознайомлення з мистецькими проєктами або спілкування з українцями, які відчули на собі підтримку й допомогу світової спільноти.

Ключові слова: *деколонізація мистецтва, українське мистецтво, український авангард, виставки і мистецькі проекти, культурна дипломатія.*

Melnychuk Liudmyla. DECOLONISATION OF UKRAINIAN ART AND CULTURAL DIPLOMACY

The article examines the current problem of decolonisation of Ukrainian art. Recently, the number of statements on the topic of Russian influence on every sphere of cultural life in Ukraine has increased significantly. The words "soft power", "cultural expansion", "appropriation", and "decolonisation of art" are now heard not only by specialists. Russia's appropriation of Ukrainian monuments and names (and, today, the removal of works from museums from the temporarily occupied Ukrainian territories) has been ongoing and has become widespread. Thanks to the current activity, artists are returning to Ukrainian culture, not only those with a Ukrainian identity, but also those who have been influenced by Ukrainian art or who have influenced artistic processes in Ukraine. First of all, these processes relate to the art of the avant-garde in Ukraine and artists such as K. Malevich, D. Burliuk, O. Ekster, O. Arkhipenko, V. Tatlin, O. Bohomazov and others, who are united under the brand "Russian avant-garde" in museum institutions around the world. The author outlines the trend and gives examples of changes in the definition of artists' belonging to Ukrainian culture (Stedelijk Museum, Metropolitan Museum of Art, MoMA).

Ukrainian heritage is in evacuation during the Russian-Ukrainian war. It cannot be seen in Ukraine (most museum exhibitions are closed), but it is being discovered all over the world. Various events, projects, exhibitions, and performances abroad that have taken place since Russia's full-scale invasion are considered. A number of such events were organised by Ukrainian artists, curators, and museum workers with the assistance of foreign institutions (projects at the Venice Biennale, exhibitions "In the Epicentre of the Storm: Modernism in Ukraine 1900-1930s", "Kaleidoscope of Stories. Ukrainian Art 1912-2023" and others), a number of projects were conducted by foreign curators on their own initiative, which showed solidarity with the Ukrainian people.

© Мельничук Л. Ю., 2023

The factual material in this article is based mainly on personal impressions of art projects or communication with Ukrainians who have experienced the support and assistance of the international community.

Key words: *decolonisation of art, Ukrainian art, Ukrainian avant-garde, exhibitions and art projects, cultural diplomacy.*

Вступ. На тлі війни росії проти Україні світ звернув увагу на інші, окремі від країни-агресорки українську історію, менталітет, культуру, зокрема й мистецтво. Ще не так давно на великій виставці творів Іллі Рєпіна у фінській Національній галереї Атенеум (19.03–29.08.2021) український аспект творчості художника, здається, навмисно ігнорували. У біографії згадувалось лише місце народження – Чугуїв, а в залах інформація починалась з його навчання в Петербурзький академії мистецтв. Та й у тексті фінського куратора виставки на сайті музею Рєпін представлений винятково як російський художник. Попри презентовані на виставці твори також і на українську тематику, ані про перших вчителів чи перший художній досвід, ані про походження з козацької родини, ані про те, що напередодні Першої світової війни Рєпін хотів повернутись до рідного Чугуєва і відкрити художні майстерні – немає й згадки (на його заклик до Харкова пізніше приїхали учні майстра С. Прохоров, О. Кокель, М. Шапошников, Г. Горєлов, які викладали в харківському художньому училищі). І хоча українська громада у Фінляндії втрутилась в ситуацію, і дискусія вилилась на сторінки періодичних видань [12, 14], лише в паризькому Пті Пале, куди ця виставка з промовистою назвою «Живописати російську душу» продовжила подорож (5.10.2021–25.01.2022 рр.), внесли зміни щодо українського контексту в творчості Рєпіна.

Що вже казати про російські музеї чи російських авторів, які привласнюють усіх, хто жив чи навчався в російській імперії чи в СРСР, автоматично приписуючи їх до російських художників. росія завжди долучала, а останніми роками потужно просуває, маючи і гроші, і «велику» мету, під брендом «своєї» культури досягнення мистців, безпосередньо пов'язаних з Україною. Стосується це насамперед визначного явища в українському мистецтві – українського авангарду. Ігнорування українськості бачимо, наприклад, на спонсорованих росією виставках Казимира Малевича у США наприкінці XX ст., (з автобіографії мистця прибрано український період його життя) і на виставках авангарду вже у XXI ст. в Амстердамі, Боні та Лондоні [2, с. 39, 42]. Ще донедавна в поважних музеях під гучною вивіскою «російський авангард» експонувались роботи О. Екстер, В. Татліна, Д. Бурлюка, як наприклад, в експозиції музею сучасного мистецтва у Стокгольмі чи на виставці у нью-йоркському МоМА в 2017 р. (Іл. 1, 2). За словами Б.-О. Горобчука, «щоби змінити цю ситуацію, необхідні колосальні зусилля українських культурних інституцій та академічної спільноти» [2, с. 36].

Аналіз останніх публікацій. З 2014 р. з'являється все більше публікацій, в яких акцентується на глибині російського впливу на кожну сферу культурного життя України, на таких поняттях, як: «м'яка сила», «культурна експансія», «апропріація», «деколонізація мистецтва». Уже з початком повномасштабного вторгнення низка авторів у виданні 2022 р. «Культурна експансія» (Є. Лір, Д. Клочко, К. Липа, Б.-О. Горобчук, К. Чуйко, Р. Семків, О. Українець та інші) намагались привернули увагу до «багатовимірної картини агресивної поведінки росії в українському культурному полі» в царинах образотворчого мистецтва, музики, кіно, архітектури, освіти [5].

Щоби бути успішними у відстоюванні власних інтересів потрібно мати гарну доказову базу, яку знаходимо як у теоретичних працях дослідників (Д. Горбачов, М. Мудрак, В. Маркаде, М. Шкандрій, Т. Павлова, О. Кашуба-Вольвач, О. Федорук, Г. Скляренко та інші), так і в різноманітних матеріалах безпосередніх учасників мистецько-культурних процесів, з яких стає зрозумілий особистісний контекст мистця, зокрема і щодо національної ідентичності. Цінним є перевидання 2023 р. теоретичних трактатів українських авангардистів О. Богомазова, М. Бойчука, О. Екстер, В. Пальмова, О. Хвостенка-Хвостова, К. Малевича, Д. Бурлюка та інших – «Український художній авангард: Маніфести, публіцистика, бесіди, спогади, листи», в яких

«в текстовий спосіб акумульовано те, що свого часу було силоміць, жорстоко поставлено на паузу – творчий порив українського митця 1910–1920-х» [10, с. 637]. У вступній статті до видання Д. Горбачов підкреслює, що ще 1973 р. французький мистецтвознавець А. Наков порушив проблему українського авангарду, підтриману дослідниками за кордоном у 1980-ті рр. В. Васютинською-Маркаде (Франція) і М. Мудрак (США) [10, с. 7]. Виставки 1990-х – початку 2000-х рр. почали формувати увагу до цього явища, але «тенденція так і не стала домінантною» [2, с. 42], зокрема й для музейних інституцій світу.

Нині на світових новинних каналах, різноманітних сайтах достатньо інформації, присвяченої Україні. Україна стала відомою й цікавою. «У міру того, як Україна все більше глобалізується, глобальний світ усе більше «українізується» [3, с. 395]. Про те, що вікно можливостей не буде відкрите завжди і *що* необхідно робити, неодноразово висловлювалися очільники Українського інституту, який опікується проблемами деколонізації українського мистецтва і культурної дипломатії, В. Шейко і Т. Філевська [8].

Результати. Об'єктивізація історії українського мистецтва, її звільнення від радянських, постколоніальних культурних наративів, від усього, що пов'язано з «братським» народом почалося не сьогодні, але саме сьогодні стала видимою надзвичайна необхідність цих процесів. Історична наука словами Ярослава Грицака каже, що подолання історичного минулого потрібно здійснювати не повільно, але стрибком: «Цей стрибок стається не коли завгодно, а лише коли відчиняється вікно можливостей. Таким вікном є кризи, спричинені революцією, війною, загрозою зовнішньої агресії чи різкої зміни геополітичної ситуації» [3, с. 393].

Тож час активно й креативно діяти настав. Не перелічуючи всі нагальні завдання, звернімо увагу на таке: чи багато українських музеїв змінили експозиції із початком війни у 2014-му? А що вже казати про закордонну аудиторію, яка ототожнює українську культуру з культурою країни-агресорки… Але не лише наша недостатня діяльність є тому виною.

Т. Філевська бачить проблему: «Музеї Європи і Британії десятиліттями мали величезні російські проєкти, російські інвестиції, російські наративи. Які поглинули Україну – в більшості музеїв ми не були присутніми десятиліттями. З одного боку через те, що Росія все називала російським. А також через те, що коли Україна намагалась бути агентом і активно себе проявляти, музеї не були зацікавлені в цій співпраці». В Українському інституті, створеному 2017 р. задля презентації української культури у світі, впевнені, що на це можна впливати: «Ми маємо допомогти європейським музеям зрозуміти, як з цією спадщиною працювати, як це називати, ідентифікувати, пояснювати своїм відвідувачам. І це буде пояснення з нашої позиції, а не з позиції метрополії. Бо зараз культурна спадщина цієї частини суші інтерпретується з позиції Москви – імперія говорить про свої колонії» [8].

Українці, яких нині розкидало по світу, активно долучаються до культурної дипломатії. Події, виставки, зокрема й за участі українських мистців і кураторів, привертають особливу увагу. На Венеційській бієнале така увага була прикута до українських проєктів, насамперед основного – «Фонтан виснаження. Висока вода» харківського художника Павла Макова, ідея якого не пов'язана з подіями сьогодення, але стала промовистою саме зараз. На відкритті українського павільйону П. Маков наголосив, що «кожна війна – це і конфлікт культур. І зараз це конфлікт між демократичною частиною світу, яка ґрунтується на повазі до свободи, незалежності і цінності людського життя проти культури, що ґрунтується на силі і домінуванні» [9]. І на Венеційській бієнале 2022 р., на Венеційській архітектурній бієнале 2023 р. площа в центрі садів Джардіні мала назву – пьяца Україна, на якій були представлені у 2022 р. піраміди з мішків із піском, обвуглена дерев'яна споруда (що вже становило сьогодення українців), у 2023 р. інсталяція, яка творилась руками відвідувачів. Вони мали написати власні пропозиції щодо відбудови України. Таких біленьких стрічок з написами зацікавлених людей було дуже багато (Іл. 3, 4).

Визначною подією для Європи стала виставка в Національному музеї Тиссен-Борнемісса в Мадриді «В епіцентрі бурі: Модернізм в Україні 1900-1930-х років» (29.11.2022–30.04.2023). На виставці за сприяння Ф. Тиссен-Борнемісси, однієї із співзасновників ініціативи «Музеї для України», було презентовано 51 твір із Національного художнього музею України (НХМУ) та Музею театрального, музичного і кіномистецтва України, решта з близько 70-ти робіт – з музею Тиссен-Борнемісса, який має в своєму зібранні твори В. Бурлюка, В. Баранова-Россіне, С. Делоне, приватних колекцій. Виставка, за словами кураторів (К. Акінша, О. Кашуба-Вольвач, К. Денисова), спрямована на відновлення історії модернізму в Україні та поверненні його в контекст розвитку як національної культури України, так і європейського мистецтва першої половини XX століття. Роботи О. Архипенка, О. Богомазова, В. Єрмілова, О. Екстер, В. Пальмова, А. Петрицького, К. Малевича, М. Синякової, О. Хвостенка-Хвостова, Б. Меллера, Б. Косарєва, В. Бурлюка, бойчукістів, учасників Kultur Lige стали, як писали критики, відкриттям для європейського глядача.

Музей Людвіга у Кельні приймав виставку «Український модернізм 1900–1930 & Дарія Кольцова» в межах проекту «Тут і зараз» з 3 червня по 24 вересня 2023 р., додавши твори О. Архипенка, К. Малевича, О. Богомазова, О. Екстер, В. Єрмілова, В. Баранова-Россіне з власної колекції. На сайті музею щодо виставки зазначалось: «Війна Росії проти України змінює наш підхід до поняття «російський авангард». Багато митців, які історично розглядаються під цим загальним терміном… жили та працювали в Україні та відіграли важливу роль у формуванні української культури за сто років тому. Вони або походили з таких міст, як Київ, Одеса та Харків, або мали в них майстерні, де створювали кубофутуристичні, супрематичні та конструктивістські роботи». Виставка була доповнена монументальною роботою зі скла сучасної мисткині з Харкова Дарії Кольцової, на якій зображено знамениту харківську конструктивістську будівлю Держпром. Виставка «В епіцентрі бурі. Модернізм в Україні 1900–1930 років», яку взяли під опіку (і збереження) Королівська академія мистецтв у Лондоні, Королівські музеї образотворчого мистецтва у Брюсселі та Музей Бельведер у Відні (у партнерстві з Національним художнім музеєм України) продовжила роботу у Королівському музеї образотворчого мистецтва Бельгії (20.10.2023–29.01.2024), і надалі виставку побачить Відень у музеї Бельведер та Лондон у Галереї Габріель Юнгельс-Вінклер Королівської академії мистецтв (29.06–13.10.2024).

Багато мистців, що народилися чи творили на землях України, прославили своє ім'я далеко від батьківщини. Олександр Архипенко на заклик брата Євгена у 1921 р. стати національним художником писав: «Я художник європейський і ним маю лишатись» [1, с. 29], але природа й традиції, співи й костюми, кольори й форми народного мистецтва – усе бачене з дитинства – той вимір, що формує творчу особистість. Тому і О. Архипенко («народився я українцем»), і Д. Бурлюк («українець козацького роду»), і К. Малевич називали себе українцями. Врешті, звідки мистці походять, до якої культури належать – це важливо для майбутніх поколінь в контексті національних шкіл, зокрема й української, щоби не втратити ланцюжок цінностей, закладених століттями й поколіннями.

Можливо тому експозиція виставки «Калейдоскоп історій. Українське мистецтво 1912–2023» в Альбертінумі Державних художніх зібрань Дрездена починалась історичним прологом, який позначив найважливіші події, зокрема й політичні в історії України впродовж XX–XXI ст. із текстами, архівними матеріалами та кінофрагментами. Кураторська ідея була спрямована на ознайомлення із соціокультурним контекстом, у межах якого розвивалось українське мистецтво. На виставці презентували живопис, скульптуру, фотографію, інсталяції, відео, графіку близько 50 українських художників і художниць: В. Пальмова, Т. Яблонської, К. Білокур, Г. Собачко-Шостак, М. Примаченко, В. Єрмілова та інших із фондів Національного музею українського народного декоративного мистецтва, НХМУ, Одеського

художнього музею, Stedley Art Foundation, Фонду родини Марії Примаченко, Довженко-Центру та ГО «Музей сучасного мистецтва».

Для виставкових проєктів як українських класиків, так і молодих сучасних мистців (Л. Хоменко, М. Кадан, А. Кахідзе, Ж. Кадирова, М. Рідний, К. Бучацька та інші) відчиняють двері мистецькі інституції Таллінна («Футуромарення: Україна і авангард») і Кракова (мистецтво І. Пінзеля), Тренто і лондонської Галереї *Saatchi* (мистецтво М. Примаченко), Копенгагена (твори українських мистців воєнного часу) і Штутгарта («Отто Дікс і сучасні українські художники»), Вільнюса (шедеври з Національної галереї ім. Б. Возницького) і паризького Лувру (ікони з колекції Музею мистецтв ім. Ханенків), нью-йоркських MoMA і Музею Метрополітен та багатьох ін.

Великі мистецькі проекти (які готуються не один рік) вносили корективи і знаходили можливість показати українське мистецтво. На 12-й Берлінській бієнале 2022 р. було презентовано відеоінсталяцію «Авіаудар по Бабиному Яру», в якій відтворена атака на київську телевежу, що розташована на території Меморіального комплексу. Цю складну візуалізацію створено у співпраці двох груп – українських дизайнерів Центру просторових технологій і британської дослідницької групи «Forensic Architecture», яка використовує архітектурні техніки та технології для розслідування випадків державного насильства (Іл. 8).

У музеї європейських культур (Державні музеї Берліна) глядачі побачили виставку української художниці і фотографіні Міли Ташевої «Фрагменти життя. Український щоденник» (24.06.2022–15.01.2023). Авторка мешкала в Берліні, але з початком війни поїхала до Києва занотувати війну, спротив і життя. Щемливі світлини Києва, Львова, Бородянки, Житомирської траси, Ірпіня, Бучі березня-квітня 2022 р., що супроводжуються власними записами. І формат виставки, і зала, і написи, досить великого розміру фото, які притягували до себе – усе відповідало меті виставки: «Вранці я чую, що росія оголосила фотографії з Бучі фейками… Тут я стикаюся зі складним завданням: я повинна показати і розповісти іншим те, що я бачила, але я повинна й подбати про почуття тих, хто це побачить (Київ, 4 квітня 2022)». Ці твори сприймались як прояв відчаю і сили водночас: «Щодня опівдні з гучномовців на Майдані лунає стара пісня про любов до Києва… Усі її знають і в цей момент посміхаються. І сонце заливає непереможне місто (Київ, 21 березня 2022)» [11] (Іл. 5-7).

Утім, не лише музейні зали стали майданчиком для культурної дипломатії. Сучасний формат має вуличний фестиваль «Карнавал культур» в Берліні, який має на меті продемонструвати культурне багатство мешканців міста, і на який щорічно приїздить до мільйона відвідувачів. 2023 р. (26–29.05.) у параді-перформансі з платформами, прикрашеними в національних традиціях різних країн, яскравими групами представників з танцями, музикою, українці відзначились мистецьким креативом. Молоді дівчата були одягнені в костюми із зображеннями творів українських авангардистів з написами: К. Малевич є українцем, С. Делоне є українкою, О. Архіпенко є українцем, Д. Бурлюк – є українцем, О. Екстер є українкою, В. Меллер є українцем (Іл. 9-11).

Нині українській культурі допомагають. Державні й приватні ініціативи, грантові, стипендіальні програми для тих, хто стали біженцями, і для тих, хто залишився працювати в Україні, засвідчують солідарність світової культурної і академічної спільноти. Німецький Фонд Александра фон Гумбольда, як і багато інших інституцій в світі, допомагає українським науковцям, діячам культури і мистецтва, студентам, надавши стипендії, можливості для створення проектів, участі в резиденціях і т. ін. Бібліотека Гертціана – Інститут історії мистецтв Макса Планка, фундація Гетті в межах програми «Connecting Art Histories» надали стипендії з історії мистецтва і 18 грантів українським науковцям, музейникам, які в складні часи продовжили працювати в Україні. Інституція Office Ukraine, галерея Rotor опікуються молодими українськими мистцями у Відні, Граці, Інсбруці, надавши місця для проживання і творчості. Від часу повномасштабного вторгнення 150 тис. $ інвестував Фонд Енді Воргола в українське мистецтво, 240 тис. $ на підтримку українських мистців

виділило ЮНЕСКО. У цей час зросла вартість робіт М. Примаченко, І. Марчука, А. Криволапа. Колекціонери й музеї зацікавились українським мистецтвом [6, с. 121, 240].

У підтримці українського мистецтва показовою є роль музеїв. Бо музей, як написав Йохан Ідема, – це найвідповідніше місце для формування наших уявлень про мистецтво, зауваживши: «Не важливо, чи твір є шедевром, по-справжньому має значення лише те, чи може він заволодіти вашою увагою» [4, с. 18, 47]. З початком повномасштабної війни біля творів українських мистців у Національному музеї у Познані прикріплено український прапор. Музей сучасного мистецтва у Варшаві всі назви, описи робіт та пояснювальні тексти друкував польською, англійською та українською мовами У музеї Брьохана в Берліні на виставці «Переглянути! Мистецтво і дизайн жінок.1880–1940» (23.06.–4.09.2022) презентувалися роботи мисткинь, які зробили вирішальний внесок у розвиток європейського мистецтва та дизайну. Центральне місце в експозиції було виділено для робіт скульпторки, яка народилась в Україні – Хани Орлофф. Місце народження мисткині було підкреслено на знак солідарності з Україною (Іл. 12).

Узимку 2023 р. музей Метрополітен визнав Архипа Куїнджі, Івана Айвазовського, Іллю Рєпіна українськими мистцями, змінивши написи з «російський художник» на «український художник». Зазначено також, що будівлю музею ім. А. Куїнджі в Маріуполі зруйновано росіянами. У цей же час бойкот російським музейникам оголосили ІСОМ (Міжнародна рада музеїв) Німеччини, Австрії та Литви за систематичне пограбування українських музеїв, яке підтримується російськими музейниками і порушує етичні норми.

Стеделек-музей в Амстердамі, в якому зберігається десять творів К. Малевича, перестав використовувати в музейних текстах формулювання «російський», коли йдеться про Малевича. «З середини 2022 ми почали зазначати, що Малевич народився 1879 року в польській родині, у столиці України Києві, коли місто було у складі Російської імперії» [7].

В Єврейському музеї Берліна на великій виставці «Paris Magnetique 1905–1940» (Париж магнетичний) з Парижу презентували 120 робіт (живопис, скульптура, малюнки) єврейських художників Паризької школи (25.01–1.05.2023 р.). У першій половині ХХ століття Париж став магнітом для мистців із усього світу, зокрема для вихідців з України: Х. Орлофф, С. Делоне, В. Баранова-Россіне, Л. Готтліба, І. Добринського, А. Федера, Мане-Катца, І. Рибака. І хоча змістом Паризької школи був космополітизм, і вона не належить до певної національної школи чи напрямку, на інтерактивних стендах виставки, написах біля картин, фото були зазначені країни, в яких народилися художники. Тенденція маркування України, що складається на сьогодні показова: місце народження мистців вказано як російська імперія із зазначенням – Україна (Іл. 14–16).

Сподіваємося, що інтерес до українського мистецтва, його минулого, сучасного і майбутнього збережеться й надалі, бо, як висловився Аніш Капур, який створив інсталяцію для другого воєнного номеру «Форбс. Україна»: «Дух українського народу зростить і створить наново те, що було зруйновано тиранією. Життєдайна сила українського народу повстане з руїн…» [13, обкладинка, с. 4].

Висновки. З кожним українським Майданом слова М. Хвильового «Геть від Москви!» ставали все актуальнішими, досягнувши душі чи не кожного українця після повномасштабного вторгнення росії. На тлі руйнувань, геноциду українців з боку росії культурна й академічна спільнота все чіткіше визначає обрії українського виміру в творчості мистців, які ще донедавна ототожнювались з російським мистецтвом або вважались інтернаціональними. Це початок шляху, на якому чекають наукові дискусії і відкриття як для внутрішньої аудиторії, так і за межами країни. Ці два завдання – деколонізація українського мистецтва і культурна дипломатія – об'єктивно перетинаються в затвердженні вагомої і самобутньої ролі української складової в європейській культурі минулого і майбутнього.

Література:

1. Архипенко Олександр. Листи з Німеччини і Америки. *Український художній авангард: Маніфести, публіцистика, бесіди, спогади, листи* / Упорядкування: Д. Горбачов за участі С. Папети, О. Папети. Видання друге. Київ : Дух і літера, 2023. С. 29–46.
2. Горобчук Богдан-Олег. (Не)український авангард. *Культурна експансія.* Глибока : Твоя Підпільна Гуманітарка, 2022. С. 36–52.
3. Грицак Ярослав. Подолати минуле: глобальна історія України. Київ : Портал, 2022. 416 с.
4. Ідема Йохан. Як ходити до музею / пер. з англ. О. Якименко. Харків : Вид-во «Ранок» : Фабула, 2019. 132 с.
5. Культурна експансія. Глибока : Твоя Підпільна Гуманітарка, 2022. 240 с.
6. Міроненко Том. М'яка сила. *Forbes Ukraine.* № 4. Серпень – вересень 2023. С. 118–121.
7. Не російські: що саме змінилося у комунікації музею Стеделек щодо Малевича та авангарду https://www.esthetegazeta.com/post/shcho-same-zminylosya-v-komynikaciyi-stedelijk-museyu-shchodo-malevycha-ta-avangardy
8. Пушнова Т. Як українська культура виходить з тіні Російської імперії: пояснює креативна директорка Українського інституту https://life.pravda.com.ua/culture/2022/12/26/252014/
9. Руденко Євгенія. Венеційська Бієнале без Росії: митці солідарні з Україною. https://www.radiosvoboda.org/a/venetsiansk%D0%B0-biyenale-ukrayina-viyna/31820301.html
10. Український художній авангард: Маніфести, публіцистика, бесіди, спогади, листи / Упорядкування: Д. Горбачов за участі С. Папети, О. Папети. Видання друге. Київ : Дух і літера, 2023. 640 с.
11. Ташева Міла. Фрагменти життя. Український щоденник: тексти до світлин виставки. Берлін, 2022.
12. Терамае Наталія. Виставка Рєпіна у Гельсінкі: м'яка сила культури та жорсткі змагання наративів. LB.ua. 14.05. 2021 https://lb.ua/culture/2021/05/14/484495_vistavka_riepina_gelsinki_myaka.html
13. Forbes Ukraine. № 3. Серпень – вересень 2022.
14. Ilja Repinin ukrainalaisuuden sivuuttaminen on osa Venäjän harjoittamaa kulttuurista omimista. *Helsingin Sanomat.* 29.4. 2021 https://www.hs.fi/mielipide/art-2000007948673.html

References:

1. Arkhypenko Oleksandr (2023). Lysty z Nimechchyny i Ameryky. [Letters from Germany and America]. *Ukrainskyi khudozhnii avanhard: Manifesty, publitsystyka, besidy, spohady, lysty* / Uporiadkuvannia: D. Horbachov za uchasti S. Papety, O. Papety. Vydannia druhe. Kyiv : Dukh i litera. S. 29–46. [in Ukrainian]
2. Horobchuk Bohdan-Oleh (2022). (Ne)ukrainskyi avanhard. [The (un)Ukrainian avant-garde]. *Kulturna ekspansiia*. Hlyboka : Tvoia Pidpilna Humanitarka. S. 36–52. [in Ukrainian]
3. Hrytsak Yaroslav (2022). Podolaty mynule: hlobalna istoriia Ukrainy. [Overcoming the past: the global history of Ukraine]. Kyiv : Portal. 416 s. [in Ukrainian]
4. Idema Yokhan (2019). Yak khodyty do muzeiu. [How to go to the museum] / per. z anhl. O. Yakymenko. Kharkiv : Vyd-vo «Ranok» : Fabula. 132 s. [in Ukrainian]
5. Kulturna ekspansiia (2022). [Cultural expansion]. Hlyboka : Tvoia Pidpilna Humanitarka. 240 s. [in Ukrainian]
6. Mironenko Tom (Serpen – veresen 2023). Miaka syla. [Soft power]. *Forbes Ukraine*. № 4. S. 118–121. [in Ukrainian]
7. Ne rosiiski: shcho same zminylosia u komunikatsii muzeiu Stedelek shchodo Malevycha ta avanhardu [Not Russian: What exactly has changed in the Stedelek Museum's communication about Malevich and the avant-garde?]. https://www.esthetegazeta.com/post/shcho-same-zminylosya-v-komynikaciyi-stedelijk-museyu-shchodo-malevycha-ta-avangardy [in Ukrainian]
8. Pushnova T. Yak ukrainska kultura vykhodyt z tini Rosiiskoi imperii: poiasniuie kreatyvna dyrektorka Ukrainskoho instytutu. [How Ukrainian culture is emerging from the shadow of the Russian Empire: the creative director of the Ukrainian Institute explains]. https://life.pravda.com.ua/culture/2022/12/26/252014/ [in Ukrainian]
9. Rudenko Yevheniia. Venetsiiska Biienale bez Rosii: myttsi solidarni z Ukrainoiu. [Venice Biennale without Russia: Artists in solidarity with Ukraine]. https://www.radiosvoboda.org/a/venetsiansk%D0%B0-biyenale-ukrayina-viyna/31820301.html

[in Ukrainian]

10. Ukrainskyi khudozhnii avanhard: Manifesty, publitsystyka, besidy, spohady, lysty (2023) [Ukrainian artistic avant-garde: Manifestos, journalism, conversations, memoirs, letters] / Uporiadkuvannia: D. Horbachov za uchasti S. Papety, O. Papety. Vydannia druhe. Kyiv : Dukh i litera. 640 s. [in Ukrainian]

11. Tasheva Mila (2022). Frahmenty zhyttia. Ukrainskyi shchodennyk: teksty do svitlyn vystavky. [Fragments of Life. Ukrainian diary: texts to the photographs of the exhibition]. Berlin, [in Ukrainian]

12. Teramae Nataliia (14.05. 2021). Vystavka Riepina u Helsinki: miaka syla kultury ta zhorstki zmahannia naratyviv. [Repin's exhibition in Helsinki: the soft power of culture and the fierce competition of narratives]. *LB.ua.* [in Ukrainian]

13. Forbes Ukraine (Serpen – veresen 2022). № 3. [in Ukrainian]

14. Ilja Repinin ukrainalaisuuden sivuuttaminen on osa Venäjän harjoittamaa kulttuurista omimista (29.4. 2021). [Ignoring Ilya Repin's Ukrainianness is part of Russian cultural appropriation] *Helsingin Sanomat.* https://www.hs.fi/mielipide/art-2000007948673.html [in Finnish]

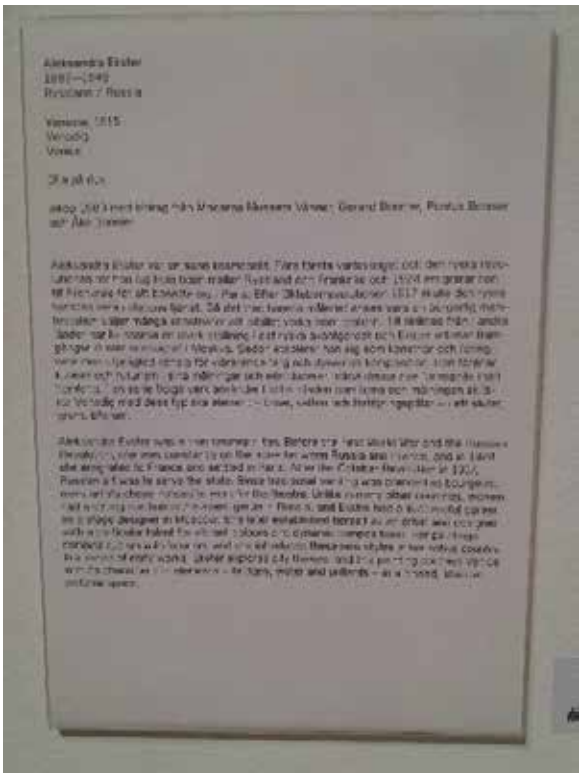

Іл. 1–2. О. Екстер. Венеція. 1915. Музей сучасного мистецтва, Стокгольм. Світлини авторки, 2018

Іл. 3–4. 18-та Венеційська архітектурна бієнале. Світлини авторки, 2023

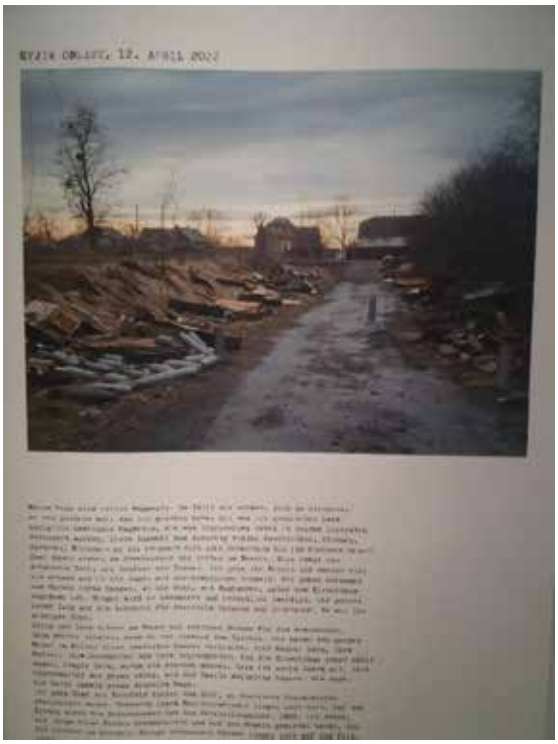

Іл. 5–7. Виставка Т. Ташевої «Фрагменти життя. Український щоденник». Музей європейських культур, Берлін. Світлина авторки, 2022

Іл. 8. Мистецький проект «Авіаудар по Бабиному Яру» на 12-й Берлінській Бієнале. Світлина авторки, 2022

Іл. 9–11. Фестиваль «Карнавал культур», Берлін. Світлини авторки, 2023

Іл. 12. Виставка «Переглянути! Мистецтво і дизайн жінок. 1880–1940». Музей Брьохана, Берлін. Світлина авторки, 2022

Іл. 13. Хана Орлофф. Торс. 1912

Іл. 14–15. Виставка «Paris Magnetique 1905–1940». Єврейський музей, Берлін. Світлини авторки, 2023